

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

УДК 94(477.87)"1929":322+351.741(094.77)

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА НАЧАЛЬНИКА ПОЛІЦІЇ УЖГОРОДА ПРО ПЕРЕДВИБОРЧУ СИТУАЦІЮ В МІСТІ ВОСЕНИ 1929 РОКУ

*Ігор ЛІХТЕЙ (Ужгород, Україна)
Владислав РАЧКУЛИНЕЦЬ (Ужгород, Україна)*

Ліхтей Ігор, Рачкулинець Владислав. Доповідна записка начальника поліції Ужгорода про передвиборчу ситуацію в місті восени 1929 року. 12 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 7; мова українська, чеська.

Резюме. У виявленій в Державному архіві Закарпатської області доповідній записці начальника поліції Ужгорода, яка публікується вперше, проаналізовано передвиборчу ситуацію в місті невдовзі після дострокового розпуску 25 вересня 1929 року Національних зборів Чехословацької Республіки. Як регіональні, так і загальнодержавні політичні партії стали відразу ж готуватися до позачергових виборів. Їх було призначено на 27 жовтня 1929 р. Тож документ розкриває перебіг виборчої кампанії в Ужгороді на початку жовтня 1929 р. та свідчить про те, що очільник ужгородської поліції був досить добре поінформований про діяльність місцевих партійних лідерів.

Ключові слова. Підкарпатська Русь, Ужгород, Національні збори Чехословацької Республіки, парламентські вибори 1929 р.

У вересні 1919 р., відповідно до умов Сен-Жерменського мирного договору, Закарпаття увійшло до складу Чехословацької Республіки (ЧСР). У новій державі край став називатися Підкарпатська Русь. У 1920 р. в ЧСР було ухвалено Конституцію, яка декларувала право її громадянам, а отже, й жителям Підкарпатської Русі обирати своїх представників до органів місцевого самоврядування та в Національні збори країни. При цьому вибори в ЧСР проводилися на партійній основі.

Положення та повноваження Національних зборів щодо інших органів державного управління були остаточно визначені Конституцією ЧСР. Її було ухваленою 29 лютого 1920 року Тимчасовими національними зборами країни як закон № 121 Збірки законів і розпоряджень ЧСР [2]. Уже 6 березня того ж року положення Конституції набули чинності. У другому розділі основного закону країни було задекларовано загальні положення про Національні збори, які складалися з Палати депутатів (300 осіб) і Сенату (150 осіб) [2, s.257 – 261]. Того ж таки 29 лютого 1920 р. було ухвалено і два окремі закони (№. 123 та № 124 Збірки законів і розпоряджень), які регулювали процедуру виборчого процесу до Палати депутатів і Сенату [3; 4]. Як і Конституція ЧСР вони вступали в дію 6 березня 1920 р.

Відповідно до положень Конституції та законів № 123 і № 124, вибори до Палати депутатів та Сенату проходили шляхом загального, рівного, прямого і таємного голосування із застосуванням принципу пропорційного представництва. Всі громадяни ЧСР мали право обирати депутатів до обох інституцій, незалежно від статі. При виборах до Палати депутатів до голосування допускалися лише громадяни віком від 21 року, а до Сенату – особи, старші 26 років. До Палати депутатів можна було обирати громадян республіки, які досягли 30-річного віку і їх реноме відповідало умовам процедури, що передбачала право засідати в складі цього органу. У Сенат належало обирати громадян країни віком від 45 років, статус яких також відповідав усім вимогам закону про склад цієї інституції. Вибори до Палати депутатів і Сенату відбувалися в неділю. Відповідно до Конституції ЧСР, термін повноважень осіб, обраних до Палати депутатів, становив шість років, а до Сенату – вісім. Різниця в тривалості виборчих періодів мала забезпечити безперервність прийняття рішень. Зрештою, політичний склад обох палат був майже однаковий, але вони відрізнялися своїми компетенціями. До речі, компетенція Палати депутатів була вищою за повноваження Сенату. Тільки Палата депутатів могла висловити довіру чи недовіру уряду, а в законодавчих питаннях вона мала рацію, навіть якщо сенат не погоджувався з таким рішенням.

Національні збори засідали не безперервно, а в певні періоди, які починалися та закінчувалися оприлюдненням офіційного акту Президента Республіки. При цьому він був зобов'язаний скликати обидві палати на дві чергові сесії протягом року – весняну та осінню. Президент міг припинити засідання парламенту, він також мав право його розпустити. Виняток становив період останніх шести місяців каденції Національних зборів – тоді Президент не мав цих повноважень. У разі розпуску однієї з палат нові вибори мали відбутися протягом 60 днів.

У чеських землях, у Моравії та Словаччині перші вибори до парламенту, відповідно до положень нового законодавства, відбулися вже в квітні 1920 р. Тоді сенатором став русин Юрій Лажо (1867 – 1929), який походив із містечка Свидник і був обраний у Пряшівському виборчому окрузі [6]. На теренах Підкарпатської Русі, де на той час діяла військова диктатура, ситуація була дещо інакша. Відповідно до виборчого закону, волевиявлення на Підкарпатській Русі мало відбутися не пізніше як за 90 днів після їх проведення в інших регіонах республіки, тобто в другій половині 1920-ого року (90 днів минуло 20 липня 1920 року). Відповідно до положень законів № 123 і № 124 (Збірки законів і розпоряджень ЧСР) від 29 лютого 1920 р. про вибори до Палати депутатів і Сенату Підкарпатську Русь було визначено як окремий, 23-й, округ на виборах до Палати депутатів, де належало обрати 9 представників [3, s.274], і як окремий 13-й виборчий округ на виборах до Сенату, який мав обрати 4 сенаторів [4, s.285]. І хоча на початку 1922 р. стан військової диктатури на Підкарпатській Русі було скасовано, однак влада не поспішала проводити тут вибори до Національних зборів ЧСР. В результаті, до 1924 року Ю.Лажо залишався єдиним сенатором-русиним.

Нарешті 1923 р. було вирішено провести вибори до законодавчого органу влади і на Підкарпатській Русі. Вони відбулися в березні 1924 р. На той час у краї вже досить активно функціонувало кілька місцевих партійних організацій. Інтереси русинів репрезентували «Руська землеробська (хліборобська) партія» (РЗ(Х)П), «Карпаторуская Трудовая партия» (КТП) і «Автономный земледільський союз» (АЗС). Серед них проукраїнську позицію

займала тільки РЗ(Х)П, яка в 1924 р. еволюціонувала в Християнську народну партію (ХНП). Її лідером був греко-католицький священник Августин Волошин. Натомість КТП з самого початку свого існування перебувала на русофільських позиціях. До русофільства тяжів і «Автономный земледільський союз», хоча його очільники й акцентували на важливості збереження русинської ідентичності. Крім цих політичних організацій на Підкарпатській Русі утворилися також партії, які репрезентували угорське та єврейське населення краю: Угорська партія права (УПП), Угорська партія дрібних землевласників (УПДЗ), Угорська християнсько-соціальна партія (УХСП), Русинська Автономна Партія автохтонів (РАПА), Угорська національна партія (УНП), Сіоністська партія (СП), Єврейська народна партія (ЄНП) [1, с.124 – 165].

Розгорнули свою діяльність на Підкарпатській Русі і загальнодержавні партії Серед чеських партій найбільш активну й послідовну політику на Підкарпатській Русі проводила аграрна партія, яка на початку 20-х років стала називатися «Республіканська партія землеробів і дрібних селян» (РПЗДС). У 1924 р. в краї вона називалася «Республиканская земледельческая партія в Подкарпатской Руси» (РЗППР) і прагнула згуртувати в своїх лавах як чехів та словаків, так і русинів, угорців та євреїв. Водночас стала проявляти активність Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ), також Чехословацька соціал-демократична робітничка партія (ЧСДРП). Слід відзначити, що в складі ЧСДРП існувало українське крило, яке очолювали на Підкарпатській Русі Я.Остапчук та С.Клочурак. Це крило активно підтримував інженер Яромир Нечас, який був переконаний, що русини Підкарпатської Русі є гілкою великого українського народу. З 1926 р. на українські позиції перейшов і крайком КПЧ. Поступово на Підкарпатській Русі поширили свою діяльність також Чехословацька національно-демократична партія (ЧНДП), Чехословацька соціалістична партія (ЧСП), Чехословацька народна партія (ЧНП), Чехословацька промислово-торгова партія середнього стану (ЧПТПСС) та деякі інші політичні сили [1, с.92 – 123, 146 – 157].

За підсумками виборів у 1924 р. до Палати депутатів потрапили Йозеф Гаті (КПЧ), Іван Мондок (КПЧ), Емануїл Шафранко

(КПЧ), Микола Сидоряк (КПЧ), Андрій Гагатко (КТП, ЧСП), Іван Куртяк (АЗС), Йосиф Камінський (РЗППР), Яромир Нечас (ЧСДРП), Корлат Ендре (РАПА). Сенаторами стали Іван Боднар (КПЧ), Ендре Чегі (КПЧ), Ференц Егрі (РАПА) і Бела Рішко (АЗС). Отже, в ході виборів 1924 р. у Національні збори ЧСР найбільше мандатів здобули комуністи: 4 мандати (з 9) до палати депутатів і 2 мандати (з 4) – у сенат. Крім представників КПЧ, до Національних зборів пройшли також висуванці від РЗППР, ЧСДРП, РАПА, АЗС і КТП, яка брала участь у виборах разом з ЧСП.

У 1925 р. в Чехословаччині загострилися міжпартійні суперечності. В результаті, “загальнонаціональна” коаліція (куди входили такі загальнодержавні партії, як РПЗДС, ЧНП, ЧСДРП, ЧСП і ЧНДП) розвалилася. Це стало причиною розпуску Національних зборів та призначення на 15 листопада 1925 р. (замість літа наступного року) нових дострокових виборів [1, с.174]. За підсумками виборів інтереси Підкарпатської Русі в Палаті депутатів мали боронити такі діячі: Яромир Нечас (ЧСДРП), Андрій Гагатко (КТП, ЧСП), Іван Куртяк (АЗС), Йосиф Гаті (КПЧ), Іван Мондок (КПЧ), Микола Сидоряк (КПЧ), Августин Волошин (ХНП), Ендре Корлат (УНП), Франтішек Кралик (РЗППР), Августин Штефан (РЗППР). Сенаторами від Підкарпатської Русі стали Іван Боднар (КПЧ), Кирило Ришук (КПЧ), Ференц Егрі (УНП) [1, с.182].

Через суперечки між політичними партіями урядової коаліції її лідери врешті домовилися, що нові вибори відбудуться не у визначений день 1931 р., а вже 1929 року. Тож 25 вересня 1929 р. Національні збори було розпущено. Дострокові вибори було призначено на 27 жовтня 1929 року [1, с.183, 190 – 191; 5, с.75, 79].

Опублікована доповідна записка начальника поліції Ужгорода розкриває перебіг виборчої кампанії в Ужгороді на початку жовтня 1929 року. Документ свідчить про те, що очільник ужгородської поліції був досить добре поінформований про передвиборчу ситуацію не лише в місті, але й загалом у краї. Він, зокрема, звертає увагу на те, як москвофільськими діячами було організовано «Русский блок», спрямований на обмеження впливу аграрної партії, як на зборах формувалися списки кандидатів з урахуванням їх національної приналежності, як у лавах тієї чи ін-

шої політсили серед незадоволених своїм місцем у виборчих бюлетенях визрівали опозиційні настрої і под. Така компетентність цього очільника правоохоронців пояснюється тим, що Ужгород був головним містом Підкарпатської Русі і саме тут здебільшого відбувалися зустрічі політичних лідерів та проходили крайові зібрання як загальнодержавних, так і регіональних партій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. Ужгород: Карпати, 2018. 244 с.
2. Čis.121. Zákon ze dne 29 února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1920. S.255 – 267.
3. Čis.123. Zákon ze dne 29 února 1920, kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1920. S.274 – 284.
4. Čis.124. Zákon ze dne 29 února 1920 o složení a pravomoci senátu. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1920. – S.284 – 286.
5. Národní shromáždění republiky Československé v druhém desetiletí (1928-1938). Praha: Předsednictvo poslanecké sněmovny: Předsednictvo senátu, 1938. 1001 s.
6. Švorc Peter. Od pluhu do senátorského křesla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929). Prešov: UNIVERSUM - EU, 2018, 271 s.

Доповідна записка начальника поліції в Ужгороді в Президію крайового управління Підкарпатської Русі про передвиборчу ситуацію в місті у зв'язку з розпуском парламенту ЧСР

V Užhorodě, dne 10 října 1929

Presidiu zemského úřadu v Užhorodě.

K shoracitovanému výnosu hlásím, že po rozpuštění Národního shromáždění započaly všechny politické strany ve zdejších obvodech

s volebními přípravami. Konány byly z prvu různé porady vedoucích politických činitelů jednotlivých stran a výborové schůze. Sekretariáty organisací místních, obvodových a okresních jmenovaly pro zemské sekretariáty své důvěrníky, řečníky a členy do krajské volební komise.

Strana agrární v Užhorodě konala dne 5 t.m. zasedání výkonného výboru, na kterém sestavena byla kandidátka do sněmovny i senátu. Kandidátka jest sestavena tak, že zastoupeny jsou národnost česká, rusínská, maďarská i židovská. Bývalý poslanci Dr.Králík a Dr.Štefan kandidování nejsou. Při sestavování kandidátek došlo k rozporu mezi krídlem úřednickým, vedeným odbornou radou inž.Brandejsem a skupinou ing.Zajíce, která zvítězila.

Na prvním místě kandidován jest hostinský Ščerecký, na druhém Cyril Prokop, na třetím ing.Zajíc, na čtvrtém Dr.Kroo, páté místo vyhrazeno jest kandidátu národnosti maďarské. Strana dosud kandidátní listinu nepodala.

Nejakého veřejného projevu strana dosud ve zdejší obvodě neuspořádala a provádí volební přípravy hlavně na venkově Podkarpatské Rusi.

Sensaci předvolební způsobilo utvoření "Ruského národního bloku", který po delším jednání utvořen byl stranami Kurtyakovou, trudovou, ruským národním sojediněním a národními demokraty. Blok bude kandidovati společně rovněž na Slovensku a to na Prešovsku.

Za jakých finančních podmínek byl blok utvořen zde známo není; cílem bloku jest zeslabiti posice strany agrární; vůdcové bloku si od akce této mnoho slibují. Uzavřená smlouva ad hoc ustanoveného volebního bloku zde dosud přesně známa není; proslýchá se však, že Kurtyakovci obdrželi dvě prvá místa na kandidátce do sněmovny na Podkarpatské Rusi, třetí národní demokraté a čtvrté trudovci. Do senátu na Podkarpatské Rusi prvé místo pak trudovci, druhé Kurtyakovci a třetí národní demokraté. Na Prešovsku na prvním místě do sněmovny jest kandidován národní demokrat a na prvé místo do senátu Kurtyakovci.

V pondělí dne 7 t.m.svolal Kurtyak do Užhorodu výkonný výbor strany. V sále hotelu "Koruna" mělo se rozhodovati o kandidátech jeho strany. Do sálu dostavilo se ve večerních hodinách asi 50 kurtyakovských důvěrníků. Ač schůze nebyla ohlášena, chtěl jsem pořádání její povoliti, ovšem trval jsem na tom, že bude přítomen intervenující po-

licejní orgán. Kurtyak stěžoval si do mého rozhodnutí u p. zemského presidenta a po návratu od zemského úřadu vyzval přítomné k rochodu s tím, že chůze se nesmí odbývat, načež se obecenstvo po zapění rusínské hymny rozešlo. Větší část ještě téhož dne z Užhorodu odcestovala.

Ve straně Kurtyakově není jednotnosti o kandidátech; proti samému Kurtyakovi stojí velmi silná oposice, takže kandidáti nejsou do dnešního dne stanoveni. Julius Földesi snaží se za každou cenu prosadit svojí kandidaturu na prvé místo do senátu, za kterýmžto účelem konal zmíněného dne velkou agitaci mezi dostavivšími se důvěrníky, aby je pro sebe získal. Zdá se ale, že snahy jeho nedojdou uskutečnění. Dle dosavadních kombinací kandidovati budou za Kurtyakovce na prvé místo do sněmovny Kurtyak, do senátu Dr.Kamínský. Z řad národních demokratů přichází v úvahu vrchní zdravotní rada Dr.Pinta, z trudovců ředitel Curkanovič.

Ve zdejší obvodě blok žádných projevů dosud neuspořádal, ač vedoucí zmíněných stran jsou ve stálém spojení.

Ve straně sociálně demokratické panuje neshoda, ježto bývalý poslanec inž.Nečas tentokráte na Podk.Rusi kandidovati nebude, nýbrž na Mladoboleslavsku. sociální demokraté nemohou se o prvé kandidátu dohodnouti, neb nárok na prvé místo si činí více stoupenců. Vrchu nabyla ve straně rusínská sekce, která staví za kandidáta školního inspektora Husnaye v Berehově, který take pravděpodobně povede kandidátku strany sociálně demokratické na Podkarpatské Rusi. Zdá se, že strana nemá dostatečný počet schopných pracovníků, aby mohla případně těžit z rozkolu strany komunistické na Podkarpatské Rusi neb dosud nevykazuje nějaké zvláštní činnosti předvolební. Ve zdejší obvodě omezuje se zatím na drobnou agitaci.

Národní socialisté pořádl sjezd zemského výkonného výboru v Králové nad Tisou dne 2 t.m. Bylo rozhodnuto jíti na Podkarpatské Rusi samostatně do voleb. Na požadavky tam přítomných zástupců strany trudové, kteří požadovali kč 100.000 k úhradě jich dluhů a prvé místo do poslanecké snemovny, nebylo přistoupeno a jak uvedeno, přiklonili se pak trudovci k ruskému bloku.

Za stranu národně socialistickou kandiduje na prvé místě Rusín Zubko, zemědělec z Verecek, na druhém místě MUDr. Pejše, do senátu pak revisor státních drah Skládál z Užhorodu.

Strana dosud volebních schůzí neuspořádala.

Maďarská strana národní jde do voleb společně s maďarskou stranou křesťansko-sociální, do poslanecké sněmovny kandiduje Hokky, do senátu Dr.Korláth. Ve stranách byl při jmenování kandidátů sveden boj mezi mukačevským redaktorem Vozárym, který hodlal kandidovati na prvním místě a byl take většinou pokládán za nejschopnějšího kandidáta. Nabízené druhé místo Vozary údajně nepřijal.

Živnostenská strana jde do voleb samostatně v čele s předsedou živnostenského společenstva Kreislerem.

Vološínova strana křesťanská národní jde do voleb na Podkarpatské Rusi samostatně v čele s bývalým poslancem Vološínem, na druhém místě je kandidován Dr.Michal Braščajko, který aspiroval na prvé místo. Týž hodlá na 21 t.m. svolati do Užhorodu sjezd delegátů spolku "Naděje". Delegáty chce získati pro stranu, aby prováděli agitaci na venkově. Někteří funkcionáři zmíněného spolku zejména příslušníci jiných politických stran, najmě sociálně demokratické, zavrhnou jako ukoliv akci Dra. Braščajky v tomto směru.

Sionisté mají vlastní kandidátku s Drem Sternbachem z Mukačeva v čele a tato vázána jest s kandidátkou sionistů moravsko-ostravských, kteří jdou do voleb společně s Poláky.

V Užhorodě a na Podkarpatské Rusi dlel v těchto dnech bývalý luďácký poslanec Jan Hvozdlík ze Slovenska, který činil pokusy o získání Kurtyaka neb Vološina k společnému postupu s luďáky na Podkarpatské Rusi. K spojení nedošlo a zdá se, že následkem tohoto luďáci na Podkarpatské Rusi kandidovati nebudou.

Policejní ředitel: podpis

Держархів Закарпатської області. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 65, 65 зв., 66, 66 зв. Машинопис. Мова чеська.

Переклад і коментарі

Ужгород 10 жовтня 1929 року

Президії крайового управління в Ужгороді

З приводу вищезгаданої постанови¹ повідомляю, що після розпуску Національних зборів усі політичні партії тутешнього округу розпочали підготовку до виборів. Спочатку проводилися різноманітні зустрічі провідних політичних діячів окремих партій та засідання комітетів. Секретаріати місцевих, районних та окружних організацій визначили своїх довірених осіб, узгодили доповідачів до крайових секретаріатів та членів до крайової виборчої комісії.

Аграрна партія 5-го числа цього місяця провела в Ужгороді засідання виконкому, на якому було сформовано списки кандидатів у Палату депутатів і Сенат. Списки складено таким чином, що в них представлено чеську, русинську, угорську та єврейську національності. Колишні депутати д-р Кралік² і д-р Штефан³ не є кандидатами. Під час формування кандидатських списків стався конфлікт між чиновницьким крилом на чолі з фаховим радником інж. Брандейсом⁴ та групою інж. Заїца⁵, яка перемогла.

¹ Йдеться про постанову Президії крайового управління від 30 вересня 1929 р.

² Кралік Франтішек (д-р Králík František, 11 травня 1890, Теговець – ???) – службовець в Ужгороді, у 1925 – 1929 роках був депутатом Національних зборів ЧСР від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної).

³ Штефан Августин (25 травня, 1877, с.Батар, Сатмар – 1944, Рахів) – адвокат, угорський та чехословацький політичний діяч русинської орієнтації. У 1918 р. став губернатором «Руської Крайни», створеної у складі Угорщини. Відтак деякий час перебував у Польщі, де активно діяв в інтересах Угорщини. Потім повернувся на Закарпаття, примирився з чехословацькою владою і в 1925 – 1929 роках був депутатом Національних зборів від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної). Див.: Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). Ужгород, 1994, с.188; Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. Praha, Libri, 2008. S.247.

⁴ Ян Брандейс (1887–1964) – інженер, у 1919 – 1935 роках працював чиновником Міністерства сільського господарства ЧСР, у т.ч. й на Підкарпатській Русі.

⁵ Заїц Йозеф (28 травня 1892, Млада-Болеслав – 1984, Прага) – чехословацький політик. Із серпня 1924 р. – головний секретар Республіканської

На перше місце (в списку – І.Л., В.Р.) рекомендовано господаря кооперативу Щерецького⁶, на друге – Кирила Прокопа⁷, на третє – інж. Заїца, на четверте – д-ра Кроо⁸, а п'яте місце зарезервовано для кандидата угорської національності. Партія ще не подала список кандидатів.

Партія поки що не організувала жодного публічного виступу в місцевому окрузі і веде підготовку до виборів переважно в селах Підкарпатської Русі.

партії землеробів і дрібних селян (аграрної) на Підкарпатській Русі. Завдяки організаторським здібностям Й.Заїца ця партія суттєво зміцнила свої позиції в краї. В результаті аграніки здобули на Підкарпатській Русі впевнену перемогу на парламентських виборах 1929 р. Тоді ж Й.Заїц також уперше став депутатом Національних зборів ЧСР. Див.: Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.274–275.

⁶ Щерецький Василь (15 грудня 1883, с.Лазі – 1962, Ужгород) – землероб. На початку 20-х років ХХ ст. ініціював створення в с.Нижні Верецьки (нині – Нижні Ворота) закупівельно-кредитного кооперативу, а відтак – і заснування в цьому ж населеному пункті Руського народного дому та читальні. У 1929 р. був обраний депутатом Національних зборів ЧСР від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної). Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury, 2008. S.243–245; Kuštek V. Československý svet v Karpatoch 2/Чехословацький світ в Карпатах 2. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov na Slovensku, 2019, 14, 17 – 18, 20 – 21.

⁷ Прокоп Кирило (8 березня 1883, с.Іза – 1974, с.Крива) – землероб. У 1907 р. одружився із заможною вдовою й перебрався в с.Крива. Сповідував православну віру і на Мараморш-Сиготському процесі 1913 – 1914 років був звинувачений у державній зраді й засуджений до ув'язнення та зобов'язаний сплатити штраф. Активно підтримав приєднання краю до ЧСР і в нових демократичних умовах долучився до суспільно-політичного життя. У 1928 р., після резигнації Андрія Гагатка, став депутатом Національних зборів ЧСР, увійшовши до фракції Чехословацької народно-соціалістичної партії. Восени 1929 р. був обраний депутатом Національних зборів ЧСР від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної). Див.: Kuštek V. Československý svet v Karpatoch 2/Чехословацький світ в Карпатах 2. С. 22, 24 – 25, 27; Falat M. Kyril Prokop – biografický náčrt. *Dejiny 2/2021 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. S.92 – 102 http://dejiny.unipo.sk/PDF/2021/Dejiny_2_2021.pdf

⁸ Кроо Шандор (1885, м. Мукачево - ???) – доктор юриспруденції (JUDr), керівник об'єднаної єврейської партії. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. Ужгород: Карпати, 2018. С.229.

Передвиборчий резонанс викликало формування «Русского народного блоку», який після тривалих переговорів утворили партії Куртяка⁹, Трудова, «Русское народное соединение» і націонал-демократи. Блок також спільно висуватиме кандидатів у Словаччині, а саме – на Пряшівщині.

На яких фінансових умовах було утворено блок, – невідомо; мета блоку – послабити позиції аграрної партії; на такий крок лідери блоку покладають великі надії. Тут ще точно невідомо, що передбачає договір про створення виборчого блоку; однак подекуди, що в списку кандидатів у депутати на Підкарпатській Русі перші два місця отримали куртяківці, третє – націонал-демократи, а четверте – трудовики. У списку до Сенату перше місце від Підкарпатської Русі посіли трудовики, друге – куртяківці, третє – націонал-демократи. У Пряшеві націонал-демократ балотується під першим номером у Палату депутатів, а у виборах до Сенату під першим номером виступає куртяківець.

У понеділок, 7 числа цього місяця, Куртяк скликав до Ужгорода виконком партії. У холі готелю «Коруна» мало відбутися висунення кандидатів від його партії. Увечері до зали прибуло близько 50 Куртякових уповноважених осіб. Хоча зібрання не було анонсоване, я хотів дозволити його провести, але наполягав на присутності поліцейських. Куртяк поскаржився на моє рішення панові крайовому президентові, а після повернення з крайової канцелярії закликав присутніх розійтися, сказавши, що захід не можна проводити, після чого публіка, заспівавши русинський гімн, розійшлася. Більшість уповноважених того ж дня виїхало з Ужгорода.

У партії Куртяка немає однастайності щодо кандидатів; проти самого Куртяка є дуже сильна опозиція, тому кандидати на сьогодні-

⁹ Куртяк Іван (21 лютого 1888 – 2 січня 1933, Севлюш, нині – Виноградово) – голова партії «Автономный земледельский союз». У національному питанні сповідував русинофільство, а в політичному – дотримувався проугорської орієнтації. З 1924 р. і до смерті був депутатом Національних зборів ЧСР від цього союзу. Див.: Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). С.182; Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.146 – 147.

ні не визначені. Юлій Фелдеші¹⁰ намагається за будь-яку ціну відстояти свою кандидатуру передусім у Сенат, задля чого в згаданий день влаштував велику агітацію серед присутніх довірених осіб, щоб перетягнути їх на свій бік. Але, схоже, його зусилля не увінчаються успіхом. Відповідно до попередніх комбінацій, від куртяківців під першими номерами у списку балотуватимуться до Палати депутатів Куртяк, до Сенату – д-р Камінський¹¹. З-поміж національних демократів береться до уваги головний радник з охорони здоров'я д-р Пінта¹², з трудовиків – директор Цурканович¹³.

¹⁰ Фелдеші Юлій (7 вересня 1875, Собранці – 1947, в'язниця в Самборі) – власник друкарні, русинський видавець і політик угорської орієнтації. Належав до керівного ядра партії «Автономный земледельский союз». У 1935 р. Ю. Фелдеші було обрано сенатором Національних зборів ЧСР від цього союзу. Див.: Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury, s.77; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.215.

¹¹ Камінський Йосиф (17 листопада 1878 р., с.Раковець, Земплинська жупа – 1944, Ужгород) – правник і політичний діяч. У національному питанні сповідував русофільство, а в політичному – дотримувався проугорської орієнтації. Весною 1919 р. був жупаном комітату Берег з центром у Мукачеві. За чехословацької доби став засновником політичної партії “Подкарпатській Земледельській Союз” (ПЗС) і редактором часопису цієї політсили – “Карпаторусский Вѣстник”. У 1923 р. ПЗС разом з кількома іншими регіональними партіями стала складовою частиною аграрників. Як наслідок, утворилася «Республиканская земледельческая партия в Подкарпатской Руси» і в 1924 р. Й.Камінського як її лідера було обрано депутатом Національних зборів ЧСР. Згодом, Й.Камінський від аграрників перейшов у «Автономный земледельский союз». Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.122; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.214.

¹² Пінта Алоїс (16 серпня 1875, Ліблін, округ Пльзень – ???) – доктор медицини (MUDr). У 1920 р. отримав направлення на Підкарпатську Русь, працював окружним та жупним лікарем, а відтак очолював відділення охорони здоров'я краю.

¹³ Цурканович Іларіон (12 січня 1878, с.Давидівці, нині належить до Чернівецької обл. – 1947, Прага) – русофільський політик. У 1919 р. у званні поручика служив у Чехословацькій армії, в її складі прибув на Підкарпатську Русь і став співзасновником “Карпаторусской Трудовой Партии”; був також директором друкарні русофільського товариства «Школьная помощь» і редактором часопису “Русская земля”. Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.50; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.214.

Блок поки що не організовував жодних виступів у тутешньому окрузі, хоча лідери згаданих партій постійно контактують.

У Соціал-демократичній партії спостерігаються розбіжності, оскільки колишній депутат інж. Нечас¹⁴ цього разу балотуватиметься не на теренах Підк. Русі, а на Младоболеславщині. Соціал-демократи не можуть дійти згоди щодо першого кандидата в списку, позаяк на перше місце претендує чимало однопартійців. Перемогу в партії здобула русинська секція, яка висуває кандидатом Гусная¹⁵, шкільного інспектора в Берегові, який, мабуть, очолить виборчий бюлетень Соціал-демократичної партії на Підкарпатській Русі. Виглядає, що партія не має достатньої кількості здібних співробітників, щоб, можливо, скористатися розколом Комуністичної партії на Підкарпатській Русі, бо особливої передвиборчої активності вона ще не проявила. В тутешньому окрузі [Соціал-демократична партія] поки що обмежується лише незначною агітацією.

Націонал-соціалісти¹⁶ 2-го числа цього місяця організували з'їзд крайового виконавчого комітету в Королеві-над-Тисою. Вони вирішили, що на Підкарпатській Русі братимуть участь у виборах самостійно. Вимоги присутніх представників Трудової партії, які домагалися 100 000 Кч для погашення боргів і першого місця у списку в Палату депутатів, не були задоволені, й тоді трудовики, як відзначалося, приєдналися до «русского блока».

¹⁴ Нечас Яромір (11 листопада 1888, Нове Место-на-Мораві, нині Чехія – 31 січня 1945, с. Мертир Мавр, Велика Британія) – чеський політичний і державний діяч, українофіл. Як один із лідерів координував діяльність У 1924 і в 1925 роках був обраний до Палати депутатів Національних зборів ЧСР від Підкарпатської Русі. Упродовж 1935 – 1938 років був міністром соціального забезпечення Чехословаччини; у 1936 – 1937 роках репрезентував країну в Міжнародному бюро праці в Женеві. Див.: Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. II., N-Ž / Milan Churaň a kol. 2. rozš. vyd. Praha: Libri, 1998. S.9 – 10; Švec M. Sociální demokrat Jaromír Nečas a Podkarpatská Rus. Michael Švec. *Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Praha: Národní archiv. Roč. 23. Č. 2 (2015). S. 185-201.

¹⁵ Гусная Юлій (11 жовтня 1893, с.Туряни над Ондавою, Словаччина – ???) – один із чільних представників Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії на Підкарпатській Русі. Працював шкільним інспектором у Берегові. Восени 1929 р. був обраний до Палати депутатів Національних зборів ЧСР. У 1933 році Чехословацька соціал-демократична робітничка партія безуспішно висунула Ю.Гусная на посаду губернатора Підкарпатської Русі.

¹⁶ Йдеться про Чехословацьку соціалістичну партію (ЧСП).

На першому місці в списку від партії національних соціалістів балотується русин Зубко, землероб із Верецьок, на другому місці – доктор медицини Пейше¹⁷, а до Сенату – ревізор державних залізниць Складал з Ужгорода.

Виборчих зборів партія ще не проводила.

Угорська національна партія йде на вибори спільно з Угорською християнсько-соціальною партією, до Палати депутатів балотується Гокки¹⁸, до Сенату – д-р Корлат. Під час визначення кандидатів у партіях точилася боротьба з мукачівським редактором Возарі, який мав намір балотуватися першим і загалом вважався найбільш здібним кандидатом. На пропозицію бути другим Возарі нібито не погодився.

Промислова партія¹⁹ йде на вибори самостійно на чолі з головою профспілки промисловців Крейслером.

Християнсько-народна партія Волошина²⁰ йде на вибори в Підкарпатській Русі самостійно на чолі з колишнім депутатом Во-

¹⁷ Пейше Вацлав (11 лютого 1891, с.Лібел, Чехія – 1969) – доктор медицини (MUDr), активний діяч Чехословацької соціалістичної партії. У 1920 р. прибув на Підкарпатську Русь і став працювати в лікарні в Мукачеві, невдовзі був обраний заступником старости міста. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.222.

¹⁸ Гокки Карой (31 січня 1883, м. Севлюш, нині – Виноградово – ???) – секретар Угорської християнсько-соціальної партії й відповідальний редактор часопису “Natarszéli Újság”. У 1929 р. був обраний до палати депутатів Національних зборів ЧСР. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.185, 218.

¹⁹ Мається на увазі Чехословацька промислово-торгова партія середнього стану.

²⁰ Волошин Августин (17 березня 1874, с.Келечин, нині Закарпатської обл. – 19 липня 1945 р., в'язниця в Москві) – греко-католицький священник, політичний, культурний та релігійний діяч Закарпаття прочехословацької політичної та української національної орієнтації. Упродовж 1917 – 1938 років був директором учительської семінарії в Ужгороді. У 1924 р. ініціював заснування Народно-християнської партії та був її очільником. У 1925 р. був обраний від цієї партії до палати депутатів Національних зборів ЧСР. Восени 1938 р. був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. став президентом Карпатської України. Весною 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами. Див.: Вегеш М. М., Віднянський С. В. Августин Волошин. Вид. 5-е, доопр., змін. / НАН України. Інститут історії України. Ужгород; Київ: РІК-У, Інститут історії України, 2022. 512 с.

лошиним, на другому місці кандидує д-р Михайло Бращайко, який претендував на перше місце. Він також має намір 21 числа цього місяця організувати в Ужгороді з'їзд делегатів товариства «Надія»²¹. Делегатів хоче використати для агітації за партію в сільській місцевості. Деякі функціонери згаданого товариства, зокрема члени інших політичних партій, особливо соціал-демократичної, відкидають будь-які дії д-ра Бращайка в цьому напрямку.

Сіоністи мають власний список кандидатів на чолі з д-ром Штернбахом²² з Мукачева, і той бюлетень пов'язаний зі списком моравсько-остравських сіоністів, які йдуть на вибори разом з поляками.

Цими днями в Ужгороді та на Підкарпатській Русі перебував колишній людацький депутат Ян Гвоздік²³ зі Словаччини, який

²¹ Офіційна назва – «Товариство воєнних інвалідів, вдов и сирот на Подк. Руси "Надѣя" в Ужгородѣ». Воно було створене 4 травня 1920 р. групою проукраїнських діячів Підкарпатської Русі. Серед засновників були Ю. Бращайко, Є. Пуза, А. Волошин, Я. Остапчук, В. Гаджега, С. Клочурак та ін. Очільником став Ю. Бращайко (брат М.Бращайка). Товариство "Надія" виконувало роль посередника між відділом соціальної опіки та інвалідами війни, вдовами й сиротами. Діяльність товариства регламентувалася статутом, в якому було вказано його мету: займатися наданням матеріальної та моральної допомоги інвалідам, вдовам і сиротам. Мовою діловодства визначалася мова руська (малоруська). З метою інформування інвалідів, вдов та сиріт про їхні права товариство "Надія" видавало газету "Наша оборона". Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.198 – 199.

²² Штернбах Вілмош (1 травня 1891, Воловець – ???) – один з провідних діячів Сіоністської партії. Навчався в університеті в Будапешті, був окружним лікарем у Волівці. У 1922 р. заснував приватну медичну практику в Мукачеві. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.224.

²³ Гвоздік Ян (Югас Янош, 31 березня 1886, Парховани – 1956?, Відень) – словацький педагог, мовознавець, письменник та політичний діяч. Перебував у лавах Глінкової словацької народної партії – Партії словацької національної єдності (Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty). Її членів та прихильників називали «людáками». У 1925 р. Я.Гвоздіка було обрано від цієї партії до Палати депутатів Національних зборів ЧСР. Згодом порвав з політикою «людáків» і приєднався до аграрної партії, від якої балотувався на парламентських виборах 1935 р. Створив також власну політичну організацію – Селянсько-радикальну партію, але вона не набула популярності серед населення. Див.: F.Z. [Fónod Zoltán]. JUHÁSZ János. *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918 – 2004/* Főszerkesztő: Fónod Zoltán. Második javított, bővített kiadás. Pozsony: Madách-Posonium, 2004. S.181 – 182.

намагався загітувати Куртяка або Волошина взяти участь у виборах на Підкарпатській Русі спільно з людаками. Об'єднання не відбулося і, здається, внаслідок цього людаки на Підкарпатській Русі балотуватися не будуть.

Підпис начальника поліції

**MEMORANDUM OF THE CHIEF OF POLICE OF UZHGOROD ON THE
PRE-ELECTION SITUATION IN THE CITY IN THE AUTUMN OF 1929**

LIKHTEI Ihor (Uzhhorod, Ukraine)

RACHKULYNETS Vladyslav (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. In the memorandum of the police chief of Uzhhorod, discovered in the State Archive of Zakarpattia Region and which is published for the first time, the analysis was made of the pre-election situation in the city shortly after the pre-term dissolution of the National Assembly of Czechoslovak Republic on September 25, 1929. Both regional and national political parties immediately started to get ready for the extraordinary elections. They were appointed for October 27, 1929. So the document reveals the course of the election campaign in Uzhhorod in early October 1929 and testifies that the head of the Uzhhorod police was quite well informed about the activity of local party leaders.

Keywords. Pidkarpatska Rus, Uzhhorod, National Assembly of the Czechoslovak Republic, Parliamentary elections of 1929.